

— A kereszténység lényeges eleme, amint azt Jézus hirdette az, hogy csak a szereteten keresztül tudjuk elérni az Istennel való közösséget. Isten élő ismerete ezen az alapon nyugszik: úgy tapasztaljuk meg őt életünkben, mint „szeretet-akaratot“.

— Az élő kereszténység minden formája panteisztikus, mivel minden létező forrásául a lét nagy Első Okát teszi meg. Ugyanakkor azonban az erkölcsi vallásosság magasabbrendű, mint a panteisztikus miszticizmus, mivel a szeretet Istenét nem a természetben találja meg, hanem az által ismeri meg, hogy ő kijelenti magát bennünk, mint szeretet. A lét Első Oka, ahogyan megnyilvánul a természetben, hozzánk való viszonyában mindig személytelen. De a lét Első Okához, aki mint szeretet nyilatkozik meg bennünk, úgy kapcsolódunk, mint erkölcsi személyhez.

— A kereszténységnek tisztán és határozottan kell az ember elé állítani az ésszerű és az etikai vallás közötti választás szükségességét, és ki kell emelnie azt a tényt, hogy az etikai vallás a legmagasabb rendű típusa a lelkiségnek, és egyedül csak ez élő lelkiség. Így a kereszténység úgy mutatkozik meg, mint olyan vallás, amely — átjárva és felülmúlva minden gondolatot — az élő Isten felé irányul, akit nem a világ szemlélésén keresztül lehet megtalálni, hanem aki kijelenti magát az emberben.

SIMÉN DOMOKOS

RÉGI ORGONÁK ÉS ÉNEKKAROK A VOLT KÜKÜLLŐI EGYHÁZKÖRBE

Az unitárius reformáció a középkori keresztény világgépet embe-
ribbé és ésszerűbbé akarta tenni, több teret kívánt benne juttatni a
gondolkodó embernek. Ez az alapállás határozta meg a művészetekhez
és a művelődéshez való viszonyát is.

Dávid Ferenc, a jézusi vallás tisztasága érdekében, erőteljesen lé-
pett fel a templomot díszítő képzőművészeti alkotások ellen. Az orgonát
is, mint liturgikus hangszert, „az igaz isteni tisztelet és dicséret“ meg-
rontójának tartotta.¹ Ezen az alapon az unitáriusok a képekkel, szobrok-
kal és oltárokkal együtt az orgonákat is eltávolították a templomokból.
Ennek az eljárásnak teológiai igazolását találjuk Szentábrahámi Mihály-
nak a 18. század elején írt hittanában, mely szerint: „Az Isten tisztélése
alatt az Istenről való áhítatos és alázatos gondolkodást értjük, mely az
isteni felségességnek és az ő jótéteményeinek elgondolásából s annak
a mi kicsiny és méltatlan voltunkkal való összehasonlításából száрма-

zik. [...] Az Isten nagyságát dicséretekkel, himnuszokkal és énekekkel² magasztaljuk.² Az orgonákról említést sem tesz. Hasonlóképpen az Agh István „Ágendája“ 1767-ben megállapítja, hogy „a mindennapi istentisztelet isteni dicséreték vagy zsoltárok énekléséből“³ áll.

A 19. század elejéig templomainkban nem volt orgona. A gyülekezet orgona nélkül énekelt; a kántor a templom közepén levő éneklőszék-ből vezette az éneket. Értékes emlékei ennek az időnek a kántorok díszes, kéziratos énekeskönyvei. Az orgonát csak a 19. század első felében kezdték templomainkba visszahozni és az istentisztelet szolgálatába állítani. Az orgonát a templom karzatán helyezték el, melyet ennek megfelelően átalakítottak, megerősítettek ill. újat építettek. Az első orgona egyházunkban a kolozsvári volt 1806-ban.⁴

Az orgonák gyors elterjedését hátráltatta az egyházközségek gyenge anyagi helyzete és az 1814. évi Főtanács határozata, mely szerint: „Orgonát az eklésia jövedelméből csináltatni nem szabad, hanem vagy a hallgatók tegyenek össze pénzt vagy csináljanak valami rendkívüli jövedelemforrást a végre. Azt előre mutassák fel a Consistoriumnak, kimutatván azt is, hogy annak fenntartása és az orgonista fizetése miből lesz.“⁵

Az orgona bevezetését párhuzamosan követte a gyülekezeti éneklés tökéletesedése, valamint a kántorok javadalmának emelése és mentesítése a harangozás kötelezettsége alól, mely a múltban állandó panasz forrása volt.

Az énekkarok szervezése a kükküllői egyházkörben nem ment könnyen, még ott sem, ahol hozzáértés és lelkesedés is pótolta a felvilágosodás sürgette új szellemet. A Kükküllő-mente jobbagy népszerűségű unitáriusait ugyanis kötötte a szegénység, társadalmi függőségükből adódó helyzetük, az új befogadása iránti idegenkedés, a falu népének pártoskodása, a kicsúfolás, az éneklők olvasatának megtanulása, a helység hiánya és a lassan érő öntudat.

Énekkarok szervezésére közvetve az indítást más felekezetek adták. Az énekkar sürgető igényként az 1841. évi kissárosi köri közgyűlés határozatában jelentkezik: „Az O.[skola] Mesterekre nézve azt a hiányt tapasztalja [...], hogy mikor egy vagy más Eklésiában a temetési tisztesség előkelőbb Hallgatóinkra nézve nagyobb innepéllyel vitetik végbe, a szomszéd Reformata Eklésia Cantorait s azok által tanított Harmonistákat szoktak elé állítani, miáltal Sz.[ent] vallásunk tekintete csökken. Erre nézve kérjük a Főtisztelendő Püspök urat [...] olyan énekesek rendeltessenek [hogy] a kótákat is értsék s másokat is, főleg a megyéjékbeli énekes ifjakat azokra taníthassák [...], hogy részünkről is egy harmóniai Énekkar alakíttathassék.“⁶

1841-től számíthatjuk az énekkarok szervezésének megindulását a kükküllői egyházkör nagyobb egyházközségeiben. A kis lélekszámú és szegény egyházközségek mint: Kükküllőszéplak, Szőkefalva, Nagyteremi, Asszonynépe és Mikeszász, énekkar szervezésére vagy orgona vásárlására nem gondolhattak. A szőkefalvi és kükküllőszéplaki egyházközségekben a lelkész volt a kántor ebben az időben. Szőkefalván az igény megvolt egy énekkar szervezésére, hiszen az 1847. évi püspöki vizsgálatkor az ifjak éneklés fogadták a vizsgálószéket, de nem hisszük, hogy az többszámú énekkar lett volna.

Az alábbiakban ismertetjük röviden a küküllői egyházkör egyházközségeiben az orgona beszerzésének körülményeit és annak függvényében a megszervezett és működő többszámú egyházközségi énekkarokat.

1841-ig a küküllőmenti egyházközségekben öt orgonát építettek. Az első orgonát a *dicsőszentmártoni* egyházközség vette 1824-ben a szomszédos völci evangélikus egyházközségtől. A szerződés szerint öt, az 1847. évi püspöki vizsgálat jegyzőkönyve szerint hat változatú bőrszínhúzó orgona volt. Köröspataki Spalek János orgonakészítő mesterrel kötött szerződésből kitűnik, hogy az ón-sípok hiányosak voltak, az orgonának egyéb hibája nem volt. A javító mester vállalta, hogy saját házánál május 1-re elvégzi a hangszer kijavítását és egy hónapon belül felépíti a templomba. A szerződés szerint az egyházközség ad 200 forintot, 20 véka tiszta búzát és 20 font szalonnát. A borszámadások rendjén 140 liter bort könyveltek el Spalek mester fogyasztásaként.⁷ A pénztári számadásokban az orgona kifizetésére 57 forintot és 56 krajcárt számoltak el.⁸

A használt orgona rossz állapotban lehetett, mert a mester nem tudta megfelelőképpen kijavítani. Hat év múlva, 1830-ban visszahívták, hogy „a gyenge állapotban levő orgonát“ javítsa meg. A javítást azonban Spalek János nem fejezhette be, mert váratlanul meghalt; koporsójára az egyházközség hat szál deszkát adományozott.

Az 1847. évi vizsgálat alkalmával meghagyták az egyházközségnek, hogy „a gyarló állapotban levő orgonát“ javíttassák meg. Az 1861. évi vizsgálat meghagyja, hogy „a csaknem használhatatlanná vált orgona helyett az egyházközség egy jobbról gondoskodjék“. A Völcről származó orgonának további sorsáról nincs tudomásunk.

A ma is meglévő nyolc változatú orgonát 1874-ben vásárolta az egyházközség 800 forintért. Az orgona építője Takácsy Ignác marosvásárhelyi mester. Az egymanuális, pedál nélküli hangszer diszpozíciója a következő: C — g^{'''} 56 billentyű; Principal 8', Flota major 8', Bourdon 8', Principal octav 4', Fuvola 4', Mixtura 3 sor (és két ismeretlen változat).

1868-ban Nagy Sámuel kántor-tanító egyházközségi énekkart szervezett, melynek bevételeit egy új orgona megvételére szánták. A négy-számú énekkar kiváló vezetője Török János kántor-tanító volt; a kórus ma is működik temetések alkalmával, Szász Balázs karnagy vezetésével.

A *küküllődombói* egyházközség 1826-ban vásárolt egy használt orgonát. Sem a szerződést, sem az orgona leírását nem ismerjük; az 1847. évi püspöki vizsgálat Küküllődombóra nem jutott el, így kimaradt a leltári leírása. Az árára vonatkozóan annyit tudunk, hogy Miklós György „emeritus curator“ 39 évi tisztségviselés után lemondott, mert az egyházi főhatóság határozata értelmében az orgona árába költött 497 forintot nem számolhatta el az egyházközség pénztárából.

Az orgona 1835-től rohamosan romlott, állandóan javítani kellett. A ma is meglévő orgonát 1891-ben vásárolták Nagy József brassói orgonakészítőtől. Diszpozíciója: C — f^{'''} — 54 billentyű, Pricipal 8', Fedett fuvola 8', Vájt fuvola 8', Principal octav 4', Fuvola 4', Quint 2 2/3, Superoctav 2', Mixtura 3 sor 1'.

Az egyházkörben először Küküllődombón alakult egyházi énekkar, melyet Sipos Dániel kántor-tanító szervezett 1841-ben, feltehetően az idézett kissárosi köri közgyűlés határozatának indítására. Sipos Dániel, az egyházkör legjobban fizetett tanítói állását, 1842 nyarán azért cserélte fel a haranglábival, mert az énekkar miatt „sok csúfságot űztek az érdemes iskola Mesterrel“. 1842-ben Kisgyörgy József jött helyébe,⁹ aki a megkezdett nyomon haladt, minden gúnyolódás és gáncsoskodás ellenére következetesen kitartott az énekkar mellett. A jelenlegi négyszólamú férfikar eredményesen szerepelt templomi ünnepélyek, püspöki fogadás, ünnepi istentiszteletek, temetések, karácsonyesti kántálások, a „toronyban újév hajnalán“, névnapki köszöntések alkalmával. Énekparti versenyeken több alkalommal díjazott volt. 1968-ban, az unitárius egyház megalapításának 400. évfordulója alkalmával tartott zsinati ünnepélyen Kolozsvárt és Déván is szerepelt. Kiváló vezetőik közt Sipos Dániel és Kisgyörgy József mellett meg kell említenünk a faluszülötte Miklós János tanítót és a mai vezetőjét, Benczédi Ferencné Solymosi Erzsébetet.

A 147 éves küküllődombói énekkar egyházunk egyik legrégebbi ének-kara, mely megszűnés nélkül azóta is folytatja áldásos munkáját. A nehéz időkben az énekparti tagok közül a tehetségesebbek töltötték be a karnagy munkakörét jó eredménnyel.

Harangláb az orgona gondolata 1832-ben vetődött fel, amikor Szentgyörgyi István 300 rénes forintot hagyott az egyházközségnek orgona-alapra.¹⁰ A következő évig összegyűjtötték a haranglábiak a hiányzó 500 forintot és 1833-ban Goos (Grosz?) János segesvári orgonakészítő 800 forintért megépítette az öt változatú orgonát, mely ma is használatban van.

Az egyházközség kántora a Küküllődombóról visszajött Sipos Dániel lett, aki itt is énekpartit szervezett, melynek beindulási évét nem ismerjük. 1847-ben a püspöki vizsgálat alkalmával „a templomba való bemenetelkor a helybeli kántor Sipos Dániel számos népes és díszes gyülekezet jelenlétében előre jó ízű harmoniát tart“; a templomból való kijövetelkor hasonlóképpen „harmónia tartatott“¹¹. Sipos nevét érdemes megjegyeznünk, mert Kisgyörgy József mellett az egyházkör másik jó képességű kántor-tanítója és kiváló népnevelője volt. Haranglábban van eltemetve.

Az *ádamosi* egyházközség 1836-ban leelőlegezett 103 forinttal egy orgonát, de azt csak 1839-ben vehette át. A több évig húzódó „beszerzési gond“ okát nem ismerjük. Közadakozásból összegyűlt a szükséges pénzösszeg, közben mégis elszámolnak Segesvárra 12, Berethalomra 5 fuvart, Szászkezdre pedig egy követnek napidíjat fizetnek orgonaügyben. A leszállított, festetlen, hat változatú orgonát Goosz János segesvári mester készítette. Ez időben ifj. Csegezi János volt az énekvezér.

A karzat mellvédjére helyezett (ún. pozitív) orgona, hátul beépített billentyűsorával, máig változatlan formában maradt, s így az unitárius egyház egyik hangszertörténeti érdekessége. Az orgonát 1984-ben a marosvásárhelyi Pánczél Géza javította meg.

Az *ádamosi* egyházi énekkar megalakulásának és alapítójának idejét és nevét nem ismerjük. Első írásos nyomát az 1858. évi kissárosi kör

közyűlés jegyzőkönyvében találjuk: „... és ezen Ágendától eltérő szokás (...) Ádámoson is gyakoroltatott, mi szerint az Oskolatanítók által újév hajnalán a Toronyban, az arra képes Énekesekkel vallásos Harmonia Énekek énekeltek és énekelteknek.“¹² A négyszólamú férfi énekkar vallásos ünnepélyeken és temetések alkalmával szerepelt. Énekkari versenyen nyert poharat az egyházközségnek adományozták keresztelő pohárnak. Az énekkar rövid ideig tartó megszakításokkal ma is működik.

Kiemelkedő énekezői ifj. Csegezi Jánoson kívül Kovács Bálint, Nagy Jenő és Füleki Sándor kántor voltak.

Désfalván 1840-ben készült el az orgona, Jármí Miklós hagyatékából. A „jó ízlésű, 5 változatú orgonát“ Szabó János orgonakészítő mester 300 rénes forintért, 200 liter borért, „még Szent György nap előtt“ adta át az egyházközségnek. A ma is használatban levő orgonán a következő felirat olvasható: „Néhai Ts. Jármí Miklós úr / és Varó Judit asszony / kegyes adományukkal kegyeskedett ön ado- / mányból Isten ditsőségére / szentelte leányok / özv. Szentkirályi Józsefné / Jármí Anna / M.D.CCCXL.“

A háromszögű timpánonnal kiképzett urnákkal díszített homlokzat klasszikus példája Szabó János munkáinak, s mint olyan megőrzésre érdemes műérték.

Többszólamú egyházi énekkar létéről a múltban nincsen tudomásunk.

Bethlenszentmiklóson 1853-ban 60 forintot szakítottak ki a „szűkös megélhetésből“ orgonaalapra. 1856-ra összegyűlt a szükséges összeg. Az egyéni megajánlásokat 400 forinttal pótolták az egyházközség pénztárából. Maetz Wilhelm berethalmi orgonakészítő mesterrel kötöttek szerződést, aki vállalt kötelezettségének mindenben eleget tett. Az orgona átételére Budai István énekező helyett a küküllődombói kántort kérték fel. Az idővel elhasználódott orgonát szétszedték és darabjai elkalódtak. 1981-ben az egyházközség egy elektronikus orgonát vásárolt.

Az egyházközség vegyeskarának megalapítója és több évtizeden át karnagya Halmágyi Pál lelkész volt. Egyházi ünnepélyeken, temetésekkor, nagy ünnepek alkalmával szerepeltek. 1968-ban, az unitárius egyház megalapításának 400., valamint 1979-ben Dávid Ferenc halálának 400. évfordulója alkalmából tartott zsinati ünnepélyeken az énekkar Kolozsváron és Déván nagy elismerést aratott.

Sorrendben az utolsó orgonakészítő egyházközség *Kissáros* (Magyarsáros). Még 1839-ben megkezdték a gyűjtést az orgonaalapra. Annak ellenére, hogy az 1847. évi püspöki vizsgálat előtt az orgonakészítő mester kiszállásért 13 forintot fizettek,¹³ az orgona nem készült el. A templom, templomkastély nagy javítása és az 1848—49-es események késleltették a munkálatokat a mesternél és az egyházközségnél is.

1861-ben, az esperesi vizsgálat alkalmával Kozma Elek kántor újra felveti az orgona vásárlásának gondolatát. A hívek megajánlásokat tettek és ennek alapján az esperesi vizsgálóság megengedte, hogy a használaton kívüli „harmadik harangot“ erre a célra eladhassák.¹⁴ Bustya Albert lelkész szóbeli tájékoztatása szerint csak 1864—1866 közötti években sikerült az egyházközségnek orgonát építtetni.

Az egyházközség középkori templomát (15. század?) 1911-ben lebontották, az orgonát hozzá nem érték szétszedték; az új templom padlására kerültek a darabok, ahonnan elkallódtak.¹⁵ A mai orgonát az egyházközség használt állapotban 1976-ban vásárolta.

Mind az öt említett orgona liturgikai funkcióján túlmenően is értékes, mivel a „műemlék orgonák“ kategóriájába esik.

JEGYZETEK

¹ *Rövid Magyarázat*. Alba Iulia 1557. Hasonmás kiadás: Kolozsvár 1910. 15.

² *A keresztény hittudomány összege az unitáriusok szerint*. Latin nyelvből fordította Derzsi Károly. Kolozsvár 1899. 197.

³ Szombatfalvi József (közlő): *Egy 18. századi szabályzat az erdélyi unitárius istentisztelet és szertartások vezetéséről*. KerMagv 93(1987)22.

⁴ Dávid István: *A kolozsvári unitárius templom orgonájának története*. KerMagv 90(1984) 95—96.

⁵ Bölöni Mikó Lőrincz: *Az erdélyi unitárius vallásközönség igazgatási rendszere*. 1931. 175.

⁶ *A dicsőszentmártoni unitárius egyházközség jegyzőkönyve* (továbbiakban: D. Jkv). II/8. 220. l.

⁷ Dicsőszentmártoni unitárius egyházközség: régi iratok csomója, 36. számú irat.

⁸ D. Jkv II/3. 659. l.

⁹ Uo. II/6. 483. l.

¹⁰ Uo. II/4. 231. l.

¹¹ Uo. II/6. 112—113. l.

¹² Uo. II/8. 362. l.

¹³ Uo. II/6. 119. l.

¹⁴ 1848-ban elvitt és 1854-ben Brassóból hazahozott harangról lehet szó.

¹⁵ Lásd: Székely Tihamér volt kissárosi lelkész kéziratosa egyházközségi monográfiáját.

Dr. MOLNÁR ISTVÁN

HÚSVÉTI ZÁSZLÓS HAJNALOZÓ-ÖNTÖZŐ SZOKÁS TORDÁTFALVÁN

Unitárius falvainkban is az év naptári ünnepeihez sokféle színes szokás kapcsolódott. A falusi életnek ezek a megnyilvánulásai a népi szokásvilág megismerésének fontos forrásai. Különösen jelentősek azok,